

ความมุ่งหมาย

- เพื่อศึกษาสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความคื้อคืนทางวรรณคดี
- เพื่อศึกษาวิถีการของการประพันธ์ ในระยะหัวเริ่มหัวต่อทางวรรณคดีไทย
- เพื่อศึกษาสำนวนภาษาอ้อยแก้วในระยะวิถีการ
- เพื่อศึกษาภูมิและงานวรรณกรรมสมัยรัชกาลที่ 4
- เพื่อแนะนำให้เห็นวิถีการทางวรรณคดีอันเป็นความเจริญต่อเนื่องมาถึงวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์หลังรัชกาลที่ 4

วิธีศึกษา

ให้อ่านบทเรียนตอนที่ 6 อย่างใช้วิจารณญาณให้เกิดความคิดต่อเนื่องถึงเหตุผลและความจริงที่ไม่ได้กล่าวไว้ในบทเรียน

อ่านวรรณกรรมและหนังสือประกอบความรู้ดังนี้

- ประชุมประภาครัชกาลที่ 4 ของกรมศิลปากร
- นิราศล้อนดอน ของหมื่นราชาไซห์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ เสด็จถึงวังราชนครินทร์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394

นักประวัติศาสตร์หลายท่านลงความเห็นว่า การพัฒนาพระนครตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยาซึ่งได้กระทำต่อเนื่องมาถึง 3 รัชกาลนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดแจ้งเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 3 อาจสรุปเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเกิดจากอิทธิพลต่าง ๆ ดังนี้

1. วิทยาการสนับสนุน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1-2 และ 3 ได้ทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ความสามารถ สร้างสรรค์ความเจริญทางวัฒนธรรม ศิลปะ และวัฒนธรรมไว้อย่างสมบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ และคณะผู้บริหารบ้านเมืองจึงพยายามห่วงใยในงานสร้างสรรค์ดังกล่าว นโยบายการพัฒนาบ้านเมืองจึงมีแนวโน้มมาทางการปรับปรุงการบริหารและพัฒนาบุคคล มีการปรับปรุงระเบียบการศาล แก้ไขพระราชกำหนดกฎหมาย กฎหมายและรากฐาน ให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม ดำเนินการบำรุงการศึกษาเล่าเรียนของพระราชนคร์ และประชาชน โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งสำนักงาน แบบเรียนภาษาไทยฉบับอื่น ๆ เพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่แล้ว และทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาการแบบตะวันตก จึงโปรดเกล้าฯ ให้จ้างรายและข้าราชการเล่าเรียนภาษาอังกฤษ

หมวดสอนศาสนาชาวอังกฤษและอเมริกัน ได้เข้ามาปฏิบัติงานเผยแพร่องค์ความรู้ ศาสนา ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 หมวดสอนศาสนาเหล่านี้ได้นำความเจริญทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการอย่างตะวันตกมาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่องค์ความรู้ เช่น การแพทย์ และการพิมพ์ เป็นต้น หมวดสอนศาสนามีส่วนสำคัญมากที่สุดในการแพร่หลายของวิทยาการฝ่ายตะวันตก ทำให้ศิลปะวิทยาการอย่างตะวันตกมีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น

2. การเมืองระหว่างประเทศ ในยุคนี้อิทธิพลของชาติมหาอำนาจตะวันตก กำลังแพร่ขยายเข้ามายครอบงำประเทศไทยในภูมิภาคเอเชียทวีป รัฐบาลสยามจึงต้องตื่นตัวที่จะหาทางป้องกันไม่ให้ถูกกรุกรานทางทหาร ไม่ให้เสียเปรียบททางการทูตและการค้า ได้มีการทำสัญญาทางพระราชนมตรีกับอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก และฮอลแลนด์ เป็นต้น นับเป็นความเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศครั้งสำคัญ

3. พระบรมราชานุภาพและประสบการณ์ส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ เจ้าอยู่หัว ได้ทรงผนวชอยู่เป็นเวลาหนึ่งเดือน ทรงตั้งใจศึกษาเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และศิลปะวิทยาการแบบตะวันตก ได้ทรงคบหากับชาวตะวันตกผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน เมื่อได้เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงทรงนำความรอบรู้ดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดแผนพัฒนาบ้านเมืองอย่างเหมาะสมกับโอกาส เช่น ทรงปรับปรุงระเบียบการปกครอง

สอง ปรับปรุงการทหาร ตำราจ เปลี่ยนแปลงวิธีการค้าต่างประเทศ กำหนดพิกัดภาษี และการแก้ไขเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมที่ล้าสมัยบางอย่างเป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การพัฒนาประเทศ การบริหารประเทศชาติและนโยบายของบ้านเมืองเปลี่ยนไปจากเดิมที่ยึดแบบอย่างความเจริญของกรุงศรีอยุธยา นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะก้าวมาสู่ความเจริญแบบสมัยใหม่

กิจกรรมการรับรู้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกิจที่ทรงพระราชนิพนธ์ได้ตีพิมพ์ไว้ในรัชกาล แล้วร้อยแก้ว งานพระราชนิพนธ์มีดังนี้

1. บทลงโทษเรื่องรามเกียรติตอนพระรามเดินดง
2. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก 5 กัณฑ์ คือ
 - สักกบบรรพ
 - วนประเวศ
 - มหาพน
 - จุลพน
 - ฉกชัตติย
3. พระบรมราชาธิบิายเรื่องต่าง ๆ เช่น ตำนานพระแก้วมรกต
4. ประกาศเรื่องต่าง ๆ

พระราชนิพนธ์ประกาศเรื่องต่าง ๆ

การประกาศพระราชบัญญัติ แต่เดิมโปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์เป็นผู้เรียบเรียงแล้ว ทูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแก้ก่อน จากนั้นเป็นหน้าที่ของกรมพระสุรัสวดี ซึ่งถือบัญชีกระทรวง ทบวงการ และหน่วยราชการต่าง ๆ ทั้งหมดตัดส่วนนำเสนอเจกจ่ายไปยังกรมต่าง ๆ ทุกกรม ส่วนหัว เมืองทั้งปวงนั้น เมื่อมหาดใหญ่ กลาโหม กรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับบัญชา หัวเมืองได้รับ ประกาศจากกรมพระสุรัสวดี ก็ตัดสำเนาไปยังหัวเมืองอันนั้นอยู่ในกรมนั้น ๆ อีกชั้นหนึ่ง¹

ต่อมาในรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เรียก ชื่อว่า โรงพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา บอกข่าวในราชสำนักและเก็บความจากประกาศต่าง ๆ ของทางราชการ เรื่องที่พิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาเป็นพระราชนิพนธ์ทั้งสิ้น นอกจากการประกาศข้อความทาง หนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ยังพิมพ์ประกาศเป็นเรื่อง ๆ อีกส่วนหนึ่งด้วย ประกาศเป็นเรื่อง ๆ

¹ศิลปกร, กรม ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 หน้า 1

ที่กล่าวนี้เป็นบทพระราชนิพนธ์บ้าง อาทั้งชน์หรือผู้อื่นรับพระบรมราชโองการไปแต่งบ้าง ต่อมาเมื่อยุคกิจการพิมพ์หนังสือแล้ว ก็ยังคงพิมพ์เฉพาะประกาศแจกต่อไป

กรมศิลปการได้พยายามร่วมรวมคำประกาศพระบรมราชโองการที่แยกพิมพ์เป็นเรื่อง เหล่านั้น แต่หาได้ไม่ครบ เท่าที่มือญุ่อาจจำแนกประเภทของเรื่องที่ประกาศได้ดังนี้

1. ประกาศเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำภาษา เช่น

- ประกาศเรื่องเรียกกะบี น้าปลา ว่า เมื่อเคย น้าเคย
- ประกาศเดือนผู้ใช้อักษรผิด
- ประกาศใช้คำ ฉศก แทน ฉ้อศก
- ประกาศสรรพนามสำหรับ ช้าง ม้า
- ประกาศว่าด้วยลักษณะที่จะใช้ถ้อยคำในฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย
- ประกาศห้ามมิให้ใช้คำบางคำกราบบังคมทูล
- ประกาศว่าด้วยคำที่เรียกเสร็จ, สำเร็จ, สัมฤทธิ์ สัมฤทธ

ฯลฯ

2. ประกาศเกี่ยวกับนานพระบรมวงศ์ ขุนนาง และสถานที่ เช่น

- ประกาศพระราชทานนาม หมื่นแม่แก้ว
- ประกาศเรื่องนามพระอินทรอาสา ขุนอินทร์ดอม
- ประกาศนามพระที่นั่งสุทไธสวรร্য และพระที่นั่งพูกไธสวรร্য
- ประกาศพระราชทานนามคลองเจดีย์บูชา
- ประกาศนามผู้ว่าราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์
- ประกาศนามพระที่นั่งในท่าราชดิษฐ์ และพระที่นั่งสร้างใหม่

ฯลฯ

3. ประกาศการปฏิบัติหน้าที่ราชการ เช่น

- หมายประกาศเขตวังด ผู้ร้ายขุดวัด
- ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก
- ประกาศให้สมเด็จเจ้าพระยาทั้ง 2 องค์ เป็นแม่กองลักษากเลก
- ประกาศยกเลิกการยิงกระสุน แต่อนุญาตให้ราชภูมิได้ในขณะเสด็จพระราชดำเนิน
- เดือนสติเจ้าพนักงานต้องทำการเฉพะตามแห่ง
- ประกาศให้ผู้รับพระบรมราชโองการฟังรับสั่งให้ชัดเจน

ฯลฯ

4. ประกาศเกี่ยวกับการศาล เช่น

- ประกาศพระราชบัญญัติให้คดีความมزادกทุกเก้าฯ ราย ภายใน 15 วัน
- พระราชบัญญัติกฎหมายท้องน้ำ, บุกรุก ห้ามยิงปืน และการเที่ยว箬าลະວາດ ของ พากะลาสี
- ประกาศเรื่องโจทก์ทึ้งฟ้อง
- ประกาศกำหนดโทษผู้ร้ายทึ้งไฟ
- คำพิพากษาและพระราชบัญญัติสินเรื่องโทษข้อยกลับพระยาไซย่า

ฯลฯ

5. ประกาศเรื่องภาษี เช่น

- ประกาศตั้งภาษีนำดาลทรัพย์แยกเป็น 3 ราย
- ประกาศจ่ายเงินภาษีเข้าบำรุงพระนคร
- ประกาศอกร่างเตาสุราที่กรุงเก่า
- ประกาศพิกัดอาคารค่าน้ำ
- ประกาศเรียกอกร่มพระร้าว 3 ต้นสลึง
- ประกาศเปลี่ยนตราภูมิคุ้มห้าม
- ประกาศเรื่องภาษีพญา

ฯลฯ

6. ประกาศทางศาสนา เช่น

- ประกาศการถือศาสนा และผู้ที่ถือผิด
- ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรและชีวัด
- ประกาศให้สึกพระสงฆ์สามเณรที่สูบผิน
- ประกาศให้พระสงฆ์บุชาพระแก้วมรกตในเดือน 8 แรม 8 ค่ำ
- ประกาศห้ามพระสงฆ์ไม่ให้บอกใบ้แหงหวยและประพฤติอนาจาร

ฯลฯ

7. เรื่องทั่วไป เช่น

- ประกาศเตือนสติผู้ซื้อข้าว ขายข้าว
- ประกาศทรงตักเตือนไม่ให้ทึ้งคพสัตว์ลงในน้ำ และให้หอดเตาไฟ อย่าให้เป็นเชื้อเพลิง และให้คิดทำสิมสลังรักษาร่องเรือน
- ประกาศบอกน้ำฝนตันข้าวและห้ามไม่ให้สือการผิด ๆ

- ประกาศเรื่องดาวหางขึ้นอย่าวิตก
- ประกาศห้ามมิให้เฝ้ากรรมหมื่นถ้ารรภยค แต่กรรมหมื่นจะลงกฎหมายปรีชาที่วังนอกจากผู้เป็นกรรมชั้น

ฯลฯ

ลักษณะโดยทั่วไปของประกาศรัชกาลที่ 4

1. ส่วนใหญ่จะทรงประกาศต่อเมื่อได้เกิดเรื่องเป็นครดิ เป็นความบกพร่อง หรือเป็นข้อเสียหาย มีตัวอย่างข้างล่างแล้ว เช่น ประกาศมีคนภายนอกเข้าไปควบหาดูหมื่นห้ามฝ่ายในเล่นการพนัน และทรัพย์สินของผู้อื่นถูกขโมยไปจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตีส่วน ลงพระราชอาญาผู้ผิดแล้ว ประกาศห้ามเล่นการพนันทุกอย่างในพระราชนั้น นอกจากวันสงกรานต์ 4 วัน ตรุษจีน 3 วัน

2. ทรงออกประกาศด้วยทรงพระวิตก ห่วงใย ความเป็นอยู่ของราษฎร แม้เพียงเรื่องเล็กน้อยก็ตาม เช่น ห้ามมิให้เชื้อการหลอกด้วยอ้างอำนาจ ประกาศดาวหางขึ้นอย่าให้วิตก ประกาศเรื่องมิให้ละทิ้งคนเสียจริต เป็นต้น

3. ประกาศบางฉบับเป็นพระราชบัญญัติจัดตั้งกรุงรัตนโกสินทร์คือความ ประกาศนี้พระทัยที่เปลี่ยนด้วยพระเมตตา แม้บางครั้งจำเป็นต้องลงพระราชอาญาแก่ผู้ผิด ก็มักทรงลดโทษน้อยลงจากที่คณะผู้สอบสวนทราบบังคมทูลอยู่เสมอ โดยเฉพาะ lorsque ประหารชีวิตทรงพินิจพิจารณามากที่สุด และจะทรงอ้างความชอบที่เคยมีขอลดโทษให้

ท้ายอย่าง

“..... ถ้าราชญ์ผู้ใดได้ความเดือดร้อนเพราเจ้าภาชีอกรกติเรียกภาษี ยากจนทรัพย์เกิน หรือมีทุกข์เรื่องศรีเตฯ ก็ตี ให้มากกว่าเรียนร้องทุกข์ต่อเสนาบดี แม้ท่านเสนาบดีสั่งตุลาการคนใดให้ชำระ แล้วตุลาการกดความไว้ให้เนินนาน พันดื่อนหนึ่งแล้ว ข้อคดียังมิได้สำเร็จ ให้ราชญ์ผู้ได้ความเดือดร้อนนั้น ทำเรื่องราวภัยทูลเกล้าฯ ถวาย จะโปรดเกล้าฯ ทรงตัดสินให้สำเร็จโดยเร็ว ”

“.... ครั้นจะให้ปะหารชีวิตอ้ายกลับพระยาไซยา ตามที่ท่านเสนาบดีพร้อมกันทราบทูลพระกรุณา ใช่ทุกข์ของราชญ์ที่ได้รับความเดือดร้อนเพราอ้ายกลับนั้นแล้ว คนทั้งปวงจะไม่รู้ว่าปะหารชีวิตด้วยเรื่องอะไร ก็จะเป็นเหตุให้เลือกันไปผิด ๆ ถูก ๆ เมื่อทรงพิจารณาความชอบที่เคยมีอยู่บ้าง ให้ลงพระราชอาญาเช่นสามยก”

4. ในการประกาศพระราชกำหนดฯ ฯ มีได้ทรงถือพระราชอ่านจากโดยสิทธิ์ขาด โปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้พิจารณาเสียงชันหนึ่งก่อน พระราชนิจฉัยหลายครั้ง เปิดโอกาสให้ข้าราชการผู้ใหญ่โต้แย้งได้ เช่น ทรงกล่าวว่า

“.... พระราชนิจฉัยดังนี้ ท่านเสนาบดีผู้ใดไม่เห็นชอบด้วย ก็ให้กราบทูลพระกรุณามาให้ยกย้ายอย่างได้ก็ตาม เมื่อทรงเห็นชอบด้วยก็จะทรงประพักติตาม”

5. ทรงห่วงใยการใช้ถ้อยคำภาษาไทยมาก แสดงพระราชประสงค์มุ่งมั่นจะสร้างสรรค์จะเปลี่ยนการใช้ภาษาให้ถูกต้องมีมาตรฐานเดียวกัน หากทรงพบข้อบกพร่องจะไม่ทรงปล่อยให้ผิดพลาดอยู่ต่อไป แม้บางครั้งผู้อื่นจะเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม เช่น

“.... อักษร 4 ตัว ถ ຖ ภ ภ นี้หาควรจะใส่ ห นำแลกากบาทไม่ เมื่อถึงคำว่า ถ ຖ ที่เขียนอุตติกว่าโบราณว่า ທຖ ป ນ ง ຖ ້ ນ ງ ກ ให้เขียนแต่ ຖ อย่างนี้ อย่างให้เขียน ห นำ และใส่กากบาทเลย ด้วยตัว ห นั้น นำไปได้แต่ตัวอักษรตัว เหมือนอย่าง หม หนี แหวน อย่างนี้ ”

6. สำนวนภาษาที่ใช้ในประกาศ ไม่มีลักษณะเป็นคำสั่งที่บังคับเนื้อหาด หรือเป็นสำนวนภาษาที่เป็นแบบแผนอย่างภาษาที่ใช้ในหนังสือราชการปัจจุบัน บางฉบับมีลักษณะเหมือนคำร้องขอความร่วมมือ

ตัวอย่าง “ประกาศผู้ถือศาสตราจารย์และผู้ถือผิด” ทรงอนุญาตให้เลือกถือศาสตราจารย์ดังนี้ แต่ทรงขอร้องว่า

“.... ตั้งแต่นี้สืบไป อย่าให้ใครเผลตัวบูชาพระ ตัดศีรษะบูชาพระ เชือดเนื้อร้องโลหิตตามตะเกียงบูชาพระเลยเป็นอันขาด เพราะว่าเป็นการขัดต่อราชการแผ่นดิน เมื่อผู้ใดได้เห็นใครเผลตัวบูชาพระ หรือตัดศีรษะเชือดเนื้อร้องโลหิตตามตะเกียงพระบูชาพระหรือเห็นใครผูกคอตาย ใจน้ำตายก็ได้ ให้เข้าช่วยวากล่าวห้ามปราบແยงซิงเครื่องศัตร้าวุธเสีย อย่าให้ผู้คนทำได้.... ”

ทรงประกาศเตือนสติคนที่เรียกชาติพว

“.... ถ้าใครเขียนและกราบทูลว่าศัพตรงๆ แล้ว ทรงพระอธิษฐาน อวยพรผู้นั้นว่า ถ้าศีรษะล้านให้ผงอกตก ถ้าไม่ล้านก็อย่าให้ล้านเลย”

กุณฑ์ทางด้านภาษา

1. ใช้ประโยชน์สั้น ถ้อยคำรัดกุมมาก ไม่พับถ้อยคำที่ใช้ฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็นในการอธิบายความ เช่น

“.... ประเพณีบิดามารดาประกอบให้บุตรมีภริยาสามีแล้ว
บริจาคมเงินทองทรัพย์สิ่งของห้ามป่วยให้แก่ บุตรชาย บุตรหญิง ประธานจะให้สืบ
สกุลวงศ์เป็นเชือสายบริบูรณ์ไปภายหน้า บุตรเขย บุตรสะใภ้อยู่กินเป็นผัวเมีย
กันจนมีบุตรด้วยกัน บุตรของผู้ชายนั้นก็นับเนื่องอยู่ในหลาน เป็นสัมพันธญาติ
หาใช้ผู้อื่นไม่ ควรจะให้บุตรผู้ชาย ซึ่งเป็นหลานได้ส่งแบ่งปันทรัพย์มรดกในสิน
เดิมบ้างซึ่งจะเป็นยุติธรรม....”

บางแห่งใช้คำตรงไปตรงมา บางครั้งเป็นคำเก่าที่ไม่ใครใช้ในปัจจุบัน แต่คำเหล่านั้น
ก็ให้ความหมายชัดเจน

“อนึ่งสตรีเป็นม่ายผัวหย่า ผัวตาย ร้างมานาน ๆ ขึ้นคานอยู่หรือ หญิงสะเทินที่ตั้ง^๑
แต่เลิกยังไม่เคยพบรชัย ขึ้นคานอยู่นาน ๆ ยอมสืบเสาะหาผัวที่ไม่มีภรรยา.....”

2. มีสัมพันธภาพของข้อความ (coherence) ดีมาก ประภาคทุกเรื่อง ล้ำจับความดี
ทำให้ได้ใจความที่มีพระราชประสงค์จะให้ทราบ ถูกต้องแจ่มชัด ประภาคทุกเรื่องมีลักษณะ
ชวนให้ติดตามอ่านตั้งแต่ต้นไปจนจบ (โปรดดูตัวอย่างที่คัดมาให้)

3. การแบ่งสัดส่วนของเรื่องดี ประภาคเรื่องสำคัญทุกฉบับจะมีส่วนของข้อความดังนี้

- บอกศักราช
- เหตุที่ต้องออกประภาคเรื่องนี้ (บางครั้งอ้างชื่อบุคคลที่กราบบังคมทูลความเห็น
หรือเหตุการณ์อันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว)
- พระราชนิจจัยประกอบเหตุผล
- ข้อบัญญัติ

ส่วนสำคัญที่สุดของเรื่องคือ พระราชนิจจัยและเหตุผล ทรงให้ความสำคัญด้วย
การกล่าวอย่างพิสดาร ยกเหตุผลหลาย ๆ ด้านขึ้นประกอบพระราชนิจจัย ผู้อ่านประภาคจะ
เห็นได้ทันทีว่า พระองค์มีได้ออกพระราชกำหนดโดยใช้พระราชอำนาจเหนือเหตุผลและความ
ยุติธรรม

4. การเรียบเรียงถ้อยคำ ทรงกระทำด้วยความประณีตบรรจง จนเกิดความไฟแรง
อย่างภาษาในวรรณคดี

กลุ่มคำบางกลุ่มมีลักษณะเป็นคำเข้าคู่กัน เช่น

ราชภารงานโยธา	สำเร็จเด็ดขาด
สั่นทรัพย์สิ่งสิน	แอบผ่องยั่งหยุด
งานบ้านงานเมือง	สูบผืนสูบกัญชา กินสุรา นำตาลส้ม

ประโยชน์ที่มีลักษณะคล้ายสำนวนวรรณคดี เช่น

“.....ครั้นจะให้ลงพระอัญญาตามโทชานุโโทชเล่า ก็ทรงเห็นว่าหัวสัตยานุรักษ์ทนายเรื่องโขลง ล่วงพระราชอัญญาผิดแต่ครั้งเดียวจึงโปรดพระราชทานโทชให้ภาคทันทีไว้ครั้งหนึ่งก่อน.....”

“.... ทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้วนทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส หวังพระราชหฤทัยจะทรง gubern ประพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง บำเพ็ญพระราชกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้ทรงพระราชอุตสาหะบริจารพระราชทรัพย์ทรงประดิษฐานปฏิสังขรณ์พระราชรามเป็นอันมาก ประดับด้วยอุโบสถคาวิหาร เสนาสนะน้อยใหญ่ให้ประณีตงดงามดี สมควรเป็นที่อยู่แห่งพระภิกษุสงฆ์สมณะบรรพชิต ปฏิบัติสมณกิจตามธรรมวินัย”

“ครั้นบัดเดียวนี้ พระราชาคนนະ พระครู ฐานานุกรุมเปรียญบางองค์ที่เป็นโลภัชมาสัย ใจมั่นปาปแสวงหาต่อลาสักการแลยกถ่ายเดียว เที่ยวประจบฝากตัวในเจ้าขุนนาง ไว้ตัวเป็นคนกว้างขวางในกรมมหาดไทย กรมพระกาลาโนมกรมท่า ด้วยคิดเห็นว่าท่านเหล่านั้นมีบุญวาสนา จะช่วยกราบบุลพระกรุณาให้สืกออกมาเป็นขุนนาง.....”

(ตัวอย่างประกาศ)

ประกาศห้ามน้ำให้เชื่อความหลอกด้วยอ้างอานาจผี

(ณ วันพุธเดือน 8 แรม 10 คำปี亥ะ สัปตศก)

วันอาทิตย์ เดือน 8 อุตรายาม¹ แรม 7 คำปี亥ะ สัปตศก พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวรจักรราชนูกุภาพน้ำหนังสือเป็นเรื่องราวหหลวงชื่่ງราชภูมิหลอกต่อ ๆ กันมาขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในหนังสือนั้นใจความว่า พระยาเมราชนายผีนกแก่เจ้าเมืองปะกิ่งจะเกิดความไข้ ในที่สุดหนังสือนั้นห้ามให้จุดไฟในเหย้าเรือนที่เวลาพลบค่ำไปจนรุ่ง โครงการก็อย่าทักทายสิ่งใด ๆ ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าเห็นใจกระหม่อมว่า การเช่นนี้ไม่ประหลาดอัศจรรย์ได้เคยทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาแต่ก่อนหbury ครั้งแล้ว เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีครั้งหนึ่ง แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสีครั้งเรื่องราวก็เหมือนกันอย่างนี้ เป็นคำเล่าลืออื้ออึงว่าพระเที่ยวงดงามได้เรื่องรามานั่ง หรือลายแทงมุดนั่ง ปลิวมาติดตันไม้ออยู่นั่ง การก็ไม่จริงเหมือนที่กำหนดว่าจะเกิดเหตุการณ์สักครั้งเดียว

¹ อุตรายาม (สันกฤต) — นักชัตตรที่ยี่สิบเอ็ด ในที่นี้หมายถึงเดือนแปดหลัง

ชาวยะจะเป็นความคิดของผู้ร้าย จึงห้ามมิให้จุดไฟในเหย้าเรือน แล้วไม่ให้ร้องทักษายสิ่งใด ๆ เพราจะขึ้นปัลนสะดมย่องเบาลักษทรัพย์สิ่งของ เห็นว่าเจ้าของบ้านเจ้าของเรือนจะระวังรักษาบ้านเรือนมั่นคงอยู่ไม่มีความประมาท อ้ายผู้ร้ายจะคิดขึ้นปัลนสะดมย่องเบาได้โดยยาก จึงแกลังอุบายนแต่งเรื่องราวหลอกกูให้คนกลัวต่าง ๆ หวังจะให้คนทั้งปวงนับถือเชื้อฟังทำตาม อ้ายผู้ร้ายจะได้ขึ้นปัลนสะดมย่องเบาเข้าลักษทรัพย์สิ่งของโดยสะดวก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ศิพิมพ์ประกาศแก่ข้าทูละของธุสิพระบาทและราชภารให้รู้ทั่วทั่ว ก็ให้อาเรื่องราวนี้มาส่งแก่กรมพระนครบาล อ้ายอยู่ในแขวงหัวเมืองใด ๆ ก็ให้อาเรื่องราวนี้มาส่งแก่เจ้าเมืองนั้น ๆ อย่าให้ราชภารทั้งปวงตกใจกลัววุ่นวายไปต่าง ๆ อย่างโดยย่างหนึ่งเลยให้รักษาแต่บ้านเรือนของตน อย่าระวังจับผู้ร้ายให้ได้ อ้ายได้จับตัวผู้ร้ายมาส่งกรมพระนครบาลได้ในสามเดือนนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรางวัลให้แก่ผู้นั้นโดยสมควร

ศิพิมพ์ประกาศ ณ วันพุธ เดือน 8 อุตรากาชาด แรม 10 ค่ำ ปีเก้า สัปตศก

หม่อมราชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศราราถ)

หม่อมราชทัย เป็นบุตรหม่อมเจ้าช่อุ่ม เกิดในรัชกาลที่ 2 เป็นผู้รักษาอังกฤษเป็นอย่างดีผู้นี้ในรัชกาลที่ 4 ด้วยเป็นผู้ได้อุดสาหะพากเพียรเรียนภาษาอังกฤษโดยเสต์จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่¹ ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2400 "ไทยสั่งคณฑ์ทูตไปกรุงอังกฤษ หม่อมราชทัยเป็นล่าม กลับมาแล้วได้เขียนหนังสือขึ้น 2 เรื่อง คือ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปเมืองลอนדוןเป็นความเรียงร้อยแก้ว และนิราศลอนדוןเป็นคำกลอน

ลักษณะเด่นที่สุดในคำประพันธ์ของหม่อมราชทัยคือ พรรณนาละเอียดถี่ถ้วน สร้างมโนภาพได้ดี สำนวนเขียนไฟเราะ ทั้งคำประพันธ์ความเรียงและกลอน

นิราศลอนדון เป็นวรรณกรรมไทยเรื่องแรกที่ได้ขายลิขสิทธิ์ คือขายให้หมอบรัดเลี้ยงนำไปพิมพ์หนังสือ เมื่อ พ.ศ. 2405

ตัวอย่าง การพรรณนาเรื่อยแก้วในจดหมายเหตุราชทูตไทยไปลอนדון

"รันจันทร์เดือน 4 ขึ้น 10 ค่ำ พวกราชทูตไปดูที่ชั้นบ้าทำเป็นตึกใหม่ กว้างขวาง ในนั้นมีที่สำหรับสั่งสอนศาสนา เทคน์ให้คนบ้าฟังทุกวันอาทิตย์ ที่ในตึกเป็นห้องใหญ่บ้างห้องเล็กบ้าง แต่บ้าที่คลั่งมากไม่ได้สติดื่นโดยโผล่ในโถงเสลาโคนไม้ม้ำร้ายแก่นอื่น ดังนั้นจึงไว้ในห้องมีเบะมีนวนตามพื้นและฝ่า ถึงจะดีนรนประการใดเนื้อตัวก็ไม่เจ็บช้ำ ในตึกนั้นทำสะอาดหมดจดงามประหนึ่ง

¹ เสพือน ศุภโสภณ, ประวัติศาสตร์ไทยเล่ม 2 หน้า 44

ว่าเรื่องเศรษฐี มีหมอยาและคนคดอยปรนนิบัตรกษาประジャーอยู่มีได้ขาดบ้าผู้ชายก็เอ
ไว้ส่วนชาย บ้าผู้หญิงก็เอไว้ตามผู้หญิงมีให้เป็นປະคละกัน ผู้ปรนนิบัตินั้นพูดจาสิ่ง
ใดล้วนอ่อนหวานปลอบโยน มีให้คนบ้าเดี๋ยวใจเลย"

ตัวอย่าง นิราศลอนดอนคำกลอน

เวลาหนึ่งสุริยาลงบ่ายคล้อย	เป็นฝนฟอยมีดมัวทั่ววิถี
stalatinn peditak lajan nae	เกือบเสี้ยทีอับปางลงกลางคัน
ลูกเรือทำการงานพานจะขัด	ด้วยคลื่นชัดชน เชือหัวเหหัน
แต่จะขึ้นเก็บใบกไม้ทัน	เสาะบันหักยับพับลงมา
ใบสะบัดขาดลิ่วปลิวอกร่อน	พี่เร่อร้อนคิดถึงตัวกลัวนึกหนา
ละลอกจัดพัดเจ้าในนาวา	บนดาดฟ้าหีบหนอยลายเป็นแพ
ที่ขันล่าร่างวางลีกกลุยเพียงเข่า	ดูของเขากลึงกลอกเหมือนจากเห็น
บังเบิกปอนมอซอคายอคาย	เสียงอุกแซ่ชุมนอกรวุ่นวาย"

หลวงจักรปานี (มหาฤกษ์)

เป็นชาวกรุงเก่า พระนครศรีอยุธยา ศึกษาพระปริยัติธรรม สอ卜ได้เปรียญ 4 ประโภค
ลักษณะของหลวงจักรปานี (ฤกษ์) ได้แก่

1. นิราศพระปฐม คำกลอน
2. นิราศทวารวดี คำกลอน
3. นิราศปถวี คำกลอน
4. นิราศกรุงเก่า คำโคลง
5. เสภาเรืองอาบุหะชัน
6. โคลงรามเกียรติวัดพระแก้ว (ขนะที่เป็นหมวดพากย์โวหาร)

ลักษณะของหลวงจักรปานีทั้งกลอนและโคลง ไม่มีจุดเด่นพิเศษ เพราะ
ความคิดและวิธีเขียนดำเนินตามแบบวรรณกรรมเก่าอย่างเห็นได้ชัด การแต่งกลอนมักแทรก
ภาษาอิตหรือแองกฤษเช่นเดียวกับสุนทรภู่ ส่วนโคลงสุภาพนั้นหลวงจักรปานียกย่องกวีเก่า "ศรีประษญ
สามประษญ ทั้ง ตรังนเวินทร์" และดำเนินความคิด ความเปรียบ ตามแนวเก่าเกือบทั้งสิ้น แต่อย่าง
ไร้ความก讳ผู้นี้ได้สร้างงานวรรณกรรมไว้มากพอสมควร ได้เนื้อหาสาระและสะท้อนภาพสังคม
สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างดี

พระยาอิศรานุภาพ (อ้วน) นิราศพระพิพิธสาลีไปชุมพรและไซบะ

พระยาอิศรานุภาพ แต่งนิราศเรื่องนี้ในรัชกาลที่ 3 ขณะนั้นได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระพิพิธสาลี การเดินทางไปชุมพรและไซบะครั้งนี้ไปด้วยราชการหรือกิจธุระประจำการ ได้ไม่ได้กล่าวไว้ไปโดยพาหนะเรือ เมื่อออกจากรุงเทพฯ แล้ว ผ่านตำบลต่าง ๆ ซึ่งเส้นทางเดินเรือกับนิราศกำสรวณโคลงดังของเก่า นิราศเรื่องนี้แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 196 บท

กรมหลวงวงศาราชธนนิท ทรงนับถือว่า นิราศเรื่องนี้แต่งดีถึงกับออกชื่อไว้ในนิราศพระปรม (พ.ศ. 2377) ว่า

กำครัวลศรีปราชญ์ทั้ง	ทวาก มาสฤตา
อีกพิพิธสาลีพจน์	พร้าพร่อง
ตรังนิราศนรินทร์รจ	เรนเร่อง คราญพ่อ
สารโศกเรียมแมมน้อง	ยิ่งถ้อยทั้งมวล

ข้อสังเกตสำหรับโคลงนิราศเรื่องนี้คือ

1. กวีแต่งอย่างประณีต สรรหาคำที่หรูหราให้เสียงเสนาะเหมาะสมกับโคลง ทำให้โคลงมีลักษณะสง่างามโดยเฉพาะโคลงชั้นพระนครในตอนต้น ๆ เช่น

โพรงพระยะจดุรมุขหวาย	เวหน
เวหาศบัญชรยล	เยี่ยมฟ้า
เจียระไนจะระนำกกล	เก็จมาศ
บานเบิกจารเขหร้า	หล่อเหลือ้มทองกอ
กระเกริกไกรเกียรติท้าว	ทุกเมือง
หยอนพระยศราณรีอง	รุ่งร้า
บรรณานิตยนองเนื่อง	มานอบ
ขออยู่เคียนคุณเด้า	คู่ด้วยโดยใจ

กวีมีความรู้ในการใช้คำศัพท์ และการแปลงศัพท์ เช่น

กำสรดเสนาะน่านน้ำ	ตาตก
จรหลึงจรสึงอก	ช่วยให้
พฤกษาทางตามหก	โยนยอด
เจ็บเพื่อจรเที่ยุ่ใหม	แมร้างแรมเรียม

เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงสนั่นฟ้า	ตกเมรุ
พระศรุรามสูเรนทร์	สาวรช่อง
สะเทือนธารณิคเอน	อุกโอม ราม
ฤาเท่าอกเรียมร้อง	เรียกเจ้าในใจ

สังเกตได้ว่า พระยาอิศราনุภาพ ชอบเล่นคำอักษรควบกัลป์ ปราภูชัดในโคลงหลายบท เช่น

เสาโสรรมสรวมมาศໄล	เลือแสง
บรรเทบชาชูแซรং	ช่อฟ้า
ครงครีครีบครุฑแครং	ทวยทاب
بانปทุมกระลับหนা	สีเกล้าเงยงาม

2. การเปรียบเทียบและกวีทัศน์ เป็นไปในลักษณะพื้น ๆ ไม่ปราภูความคิดที่เด่น หรือแยก cavity ไปกว่ากึ่งผู้แต่งโคลงนิราศคนอื่น ๆ โวหารนิราศเรียบ ๆ เช่น

บางนาทุเรศด้าว	ตำบล
เห็นระหัดหันชล	อุกขา
น้ำเนตรน่านองทัน	เทวศติ่ง นีน่า
วนระหัดวิดน้ำ	เนตรหน้อยเอ็นดู
ชุมพรคิดเมื่อแมء	ชุมพงษ์
ชุมแรกราโรงลง	อยู่เหย้า
พรใดท่านอวยมอง	คลคู่ กันนา
ขอประสิทธิ์จงเจ้า	พีไดคีนสม

จุดบกพร่องที่สำคัญของนิราศเรื่องนี้คือ เลียนแบบกวีเก่าใกล้ชิดเกินไป ที่เห็นได้ชัด คือเลียนนิราศกำสรวโลคลงดั้น ทั้งในด้านความคิด โวหาร และคำ เช่น

เรียมมาเยียย่อนไส	ตับไต
กามกระเวนหัวใจ	แบบเข้า
ระลึกแม่อลาลัย	ลิวโลด
เข้าเป็นคำเข้า	แต่น้ำตา กิน

ขาดกคำฉันท์

พระยาอิศราনุภาพแต่งขาดกคำฉันท์ไว้ 3 เรื่อง คือ สุชนคำฉันท์ สุชนคำฉันท์ และ อุเทนคำฉันท์ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นคำฉันท์ที่มีความไพเราะและมีเนื้อร้องละเอียดสมบูรณ์

วิวัฒนาการของวรรณคดีไทยสมัยรัชกาลที่ 4

วรรณกรรมเป็นสมบัติของสังคม และวรรณกรรมจะคงอยู่ในความนิยมของผู้อ่านได้ ต้องสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของสังคมเสมอ เมื่อสภาพสังคมไทยสมัยปลายรัชกาลที่ 3 และ รัชกาลที่ 4 เริ่มผันแปรไปจากสภาพสังคมไทยดั้งเดิม วรรณกรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทยดังแต่สมัยครุยุธยาจนถึงรัชกาลที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ อาจ สรุปได้ดังนี้

1. **ฉันกลักษณ์** วิวัฒนาการด้านฉันกลักษณ์นับตั้งแต่สมัยครุยุธยาตอนต้นจนถึงสมัย รัตนโกสินทร์น้อยมาก ข้อบังคับในการประพันธ์ทุกประเภทเกือบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย
2. อิทธิพลสำคัญต่อวรรณคดี ในระยะหลังนับแต่ปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาอิทธิพล สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีมาตลอดเริ่มลดความสำคัญลง เช่น อิทธิพลทางศาสนาและ ราชสำนัก เป็นต้น
3. ขนาดของวรรณกรรม เปลี่ยนแปลงไปเป็นวรรณกรรมขนาดสั้นมากขึ้น เกือบ ไม่มีงานสร้างสรรค์วรรณกรรมขนาดยาวอย่างแต่ก่อน อาจมีสาเหตุมาจากวินิพนธ์มากเป็นงาน ส่วนตัว วิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้นมากผู้แต่งวรรณกรรมจำเป็นต้องแต่งเรื่องสั้น ๆ เพื่อ เร่งรัดให้ทันเวลา
4. รูปแบบของการประพันธ์ ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ วงวรรณกรรมไทยได้รับอิทธิพล ของวรรณกรรมชาติตะวันตกมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ เพราะคนไทยมีโอกาสเล่าเรียนวิทยาการทาง ตะวันตกมากขึ้น จึงได้นำรูปแบบการแต่งมาใช้ เช่น การเขียนบทความ นวนิยายที่สมจริงตลอด จนการแต่งบทละครพูด รูปแบบการประพันธ์ของชาติตะวันตกที่ไทยรับมาใช้ มากเป็นวิธีประพันธ์ ประเภทร้อยแก้ว จึงทำให้งานวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วมีวัฒนาการก้าวหน้ากว่าวรรณกรรม ร้อยกรองมาก
5. หน้าที่ของวรรณกรรมต่อสังคม แต่เดิมคนไทยใช้วรรณกรรมเพื่อประโยชน์ทาง ความบันเทิงมากกว่าด้านอื่น แต่ในระยะที่มีการเปลี่ยนแปลง หน้าที่ของวรรณกรรมเริ่มเปลี่ยน ไปเพื่อประโยชน์ในการสื่อความเข้าใจและความคิดมากขึ้น วรรณกรรมร้อยแก้วจะสนองความต้อง การทำสื่อสารมากกว่าวรรณกรรมร้อยกรอง งานร้อยกรองจึงเสื่อมความนิยมลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับค่านิยมทางการศึกษาเปลี่ยนไป คือประชาชนหันมาสนใจศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ มากกว่าการศึกษาอักษรศาสตร์และ งานเขียนหนังสือเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาวิทยาการ ดังกล่าวด้วย

จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น วงวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีลักษณะแตกต่าง จากวรรณคดีดั้งเดิมซึ่งเจริญสืบเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสายนับแต่สมัยครุยุธยาตอนต้นเป็นต้นมา

ทดสอบ

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงเปรียบเทียบแสดงความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมไทยที่เจริญสืบมาแต่ดั้งเดิม กับวรรณกรรมสมัยรัชกาลที่ 4
2. จงกล่าวถึงอิทธิพลดั้งต่าง ๆ ที่มีผลทำให้วรรณคดีไทยเปลี่ยนแนวทาง
3. ประการครัชกาลที่ 4 มีลักษณะเฉพาะของสำนวนเขียนอย่างไร
4. ที่กล่าวกันว่านิราศคำโคลงและนิราศคำกลอนสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ไม่มีเรื่องใดเด่นนำสูน์ไปเพราะกวีเลียนแบบของเก่าใกล้ชิดเกินไปนั้น ท่านมีความเห็นอย่างไร จงอภิปราย
5. การที่ประชาชนสมัยรัชกาลที่ 3-4 เป็นต้นมา尼ยมอ่านหนังสือเพื่อความบันเทิง อารมณ์มากขึ้นนั้น มีผลกระทบถึงวิถีชีวิตและการของวรรณคดีไทยอย่างไร
6. “วรรณคดีไทยเปลี่ยนแนวจาก จินตนาการ มาเป็น ความคิด เพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน” เป็นความจริงเพียงไร อภิปรายโดยหาตัวอย่างประกอบ
7. จงอภิปรายความคิดที่ว่า “วรรณกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด”